Bellman i tiden

Fredmans Epistlar med bilder av Peter Dahl. Bonniers.

ATT BELLMANSBILDEN växlat starkt genom tiderna är en välkänd sanning — både bilden av dikteren själv och av hans verk. Olika sidor har betonats, drag som pastoral, parodi, burlesk etc. har framhävts på bekostnad av andra. Även i den musikaliska traditionen har skiljaktigheter blivit tydliga. Bellmanssång betydde under 1800-talet och långt in på detta århundrade nästan alltid körsång, främst manskör, som "kammarmusik" framfördes den gärna i olika kvartettvarianter. Dessförinnan — och därefter — gällde den enstämmiga sällskapsvisan, exekverad i familjekretsen och sällskapslivet.

Burlesken, som framför allt har ansetts prägla helhetsanska motiv som begravningar, ordenskapitel och baler, har med sin blandning av sublimt och lågt ofta uppträtt negativt och övergången till det idylliska, pastorala, tolkats som uttryck för en förändrad privat livsinriktning — libertinen blir familjefar och fastare etablerad i hovkretsarna. Även tidens nya estetiska ideal kan ha haft betydelse.

KONSTNÄREN *Peter Dahl*, som på en utställning tidigare under året presenterade sina färgsprakande, flödigt målade, okonventionella bilder till Fredmans Epistlar, har ett sårdeles avspänt förhållande till traditionen, vilken ibland tenderar till högtidlighet och begravt Bellman under avhandlingar och andakt, som någon uttryckt saken.

"Lika väl som man kan sjunga hans sånger, gnola dem, deklamera eller vissla, kan man ju finna glädje i att rita till dem", säger Peter Dahl och nalkas Nordens vingud helt chosefritt via badkarskanten, med ett glas vin å densamma och ty åtföljande skön akustik. Så är burlesken tillbaka. Bellman, ung och galen och grotesk, "fjarran från ålderdomens serena fétes galantes i Watteaus solnedgångsljus", står upp ur graven med Peter Dahls bilder.

Carl Michael Bellman, 1740—1795. Målning av Peter Dahl.

DET TYCKER åtminstone Sven Delblanc, som skrivit ett mycket personligt förord till en praktfull utgåva av *Fredmans Epistlar, med bilder av Peter Dahl.*

Bellman är oss nära, vill han säga — den unge Bellman, från den svinnande frihetstidens korrupta och kaotiska skede, "vild, dionysisk, hädisk, från och fräck", just så som han tolkas, menar Delblanc, av en Fred Åkerström och en Peter Dahl. Det är ett mycket sätt att se — rastlöst, respektlöst, mörkt humoristiskt som det dystra nordiska ölsinnet självt.

DET ÄR DETTA Peter Dahl tar fasta på i sin konst — Bellmans virvlande, fragmentariska verklighet, en rörelse i konsten, "en premodernistisk simultanitet, som låter natt och dag, sol och måne, blixt, tröcken, moln, regnbåge och moareblå himlar samtidigt förekomma", sällsamt och surrealistiskt blandade med allegoriska dödskallar och litterära och realistiska landskap — och för den delen också en och annan solblank glimmande sommardag och undantagsvis någon enda gnistrande vinterdag med klingande frost till att bekräfta regeln.

LIKSOM BELLMAN på gammalt gott naivistiskt manér umgicks familjärt med de bibliske profeter och potentater, så umgås Peter Dahl med de stora gustavianerna inom konsten — Sergel, Ehrensvärd, Hilleström, Elias Martin. Han använder deras rödkrita, deras tusch, deras sepiabruna pennteckning. Och så låter han fargen flöda och överflöda, generöst, orgiastiskt, lysande, eller drömskt, diffust, understundom effektfullt utsparande den vita bakgrunden — mycket flamrött, grönt och suggestivt violett.

Delblanc ser hos Bellman och hans illustratör Dahl en gemensam dionysisk protest mot samhället — en protest som kan svara mot vår egen tids känslolage: en önskan att vända ryggen åt ett samhälle man inte längre behärskar.

BELLMANSKÄNNAREN Olof Bystroms essay om "Skalden, epistlarna, musiken" ger sakkunskapens introducerande nyket till den gedigna texten, som inleds med Bellmans handskrivna "levernesbeskrivning" i faksimiltryck, jämte ett 1815 daterat modernt tryck av densamma, kommenterad av samme expert, — som även svarar för värdefulla ordförklaringar — varpå följer Kellgrens klassiska "Företal till Fredmans Epistlar".

82 epistlar, varav fyra — av fem hittills funna — även i handskrift, presenteras i faksimiltryck i enlighet med 1790 års originalutgåva. De illustreras med 87 originalfotografier av Peter Dahl, utförda 1983. Eldsjälen Carl-Axel Valdén, som animerade Peter Dahl till dessa bilder, svarar för bokidén.

EN SKALD att älska, en konstnär med blodet hett och rött, en bok att glädjas vid — så som man glider sig vid skördetiden, höll jag på att tillägga i god biblisk anda, viss om samma milda celesta överseende, varom både dikten och målaren i sin hantering av såväl heliga som oheliga ting synes ha varit medvetna.

Ingrid Schöier

LITTERATURFRÄMJANDETS STORA PRIS!

HANS GRANLID

"*Hans Granlids författarskap liknar inget annat. Han är en solitär, en krydda i den litterära värld som alltför ofta påminner om en vattvälling.*"

Teddy Gummerus Arbetet

"*Det är alltid ett äventyr att följa Hans Granlid i hans brinnande kamp mellan tro och tvivel.*"

Lennart Bromander AB

RABÉN & SJÖGREN

Guide till däggdjurens förlorade paradis

Kai Curry-Lindahl: Afrikas däggdjur. Norstedts, c:a 140:-.

DEN SKRAMMANDE produktive *Kai Curry-Lindahl*har utökat sin vädiga bibliografi med fälthandboken *Afrikas däggdjur.* Med trettio års avundsvärd erfarenhet av afrikanskt djurliv i alla förekommande biotoper äger han unika förutsättningar för uppgiften. Den stridande strömmen av forskningsrapporter gör att det är omöjligt att hålla sig helt à jour med litteraturen om samtliga afrikanska däggdjur. Texten innehåller följdriktigt att antal föråldrade eller felaktiga uppgifter. Helheten är dock mycket tillfredsställande och inom det givna formatet serveras mängder av upplysande och vetenskapligt korrekt information.

FÄRGPLANSCHERNA av H. Diller har överlagtgts från en tysk förlaga och därmed även den excentriska grupperingen av däggdjursordningarna. Personligen gillar jag inte Dillers artistiska manér som i stort format möjligen kan ge en illusion av Audubon men som i reducerad skala mest påminner om gammaldags bokmärken. Elva lemurer eller småantiloper hopgyttrade inom 16x12 cm gör dessutom ett grötigt och förvirrande intryck. Fladdermöss och andra smådäggdjur presenteras utförligare än i jämförliga handböcker. De illustreras med blyertsteckningar hämtade från den yppersta av källor, Jonathan Kingdons mästerverk "East African Mammals" (7 vol. 1971-82) — en bibel för dem som är seriöst intresserade av afrikanska däggdjur.

TYNGDPUNKTEN i artbeskrivningarna ligger på djurens ekologi och etologi. Nästan allt vi vet om vilda däggdjur är resultat av fältstudier som ägt rum under de senaste tjugo åren. Dessförinnan tvingades vi förlita oss på förmodat observanta jägares och upptäcktsresandes uppgifter. Dessa har nästan undantagslöst visat sig vara skrattretande missvisande. Hyenan, ett vanligt, lättobserverat och framfusigt djur, var insvept i ett tocken av absurda myter från Plinius till 1972, då Hans Kruuk publicerade sin monografi "The Spotted Hyaena". De "fega asätarna" visade sig vara formidabla jägare som ofta tvingades försvara sina nedlagda byten mot snyltande lejon. Honorna är större och aggressivare än hannarna och har drivit sin emancipation därhän att de anlagt en falsk penis och pung som inte med blotta ögat går att skilja från den äkta varan. Curry-Lindahl uppger felaktigt att klanledaren är en hanne. I det matriarkaliska hyenesamhället är de sinsemellan rangordnade honorna generellt dominanta visavi hannarna. Denna "onaturliga" ordning är antagligen en adaption som framtvingats av hyenornas kannibalska böjelser. Endast maffiga och argsinta mödrar har kunnat försvara sina ungar mot de urskillningslöst glupska hannarna.

Kai Curry-Lindahl — "Ingen svensk har här hemma eller internationellt kämpat hårdare för att förhindra denna zoologiska apokalyps än Kai Curry-Lindahl".

Foto: OWE SJÖBLOM

LEJONENS SOCIALA fortplantningssystem har analyserats i elegant genetisk detalj av B. Bertram och andra forskare och blivit ett av socialbiologins paradnummer. Afrikas märkligaste däggdjur är dock kalrättan. Denna ca 9 cm långa, hårlösa, blinda och fosterliknande varelse lever i underjordiska kolonier på upptill femtio djur. Medlemmarna är organiserade i kaster som påminner om de samhällsbyggande insekternas. En dominant hona, "drottningen", har monopol på barnalstrandet. Övriga individer ägnar sig allt efter kastlöhörighet åt att gräva, skaffa mat, vårda ungar eller sova. Kalrättan är det enda kända ryggradsdjuret med en "eusocial", termitliknande samhällsstruktur.

ETT AV DE INTENSIVAST studerade afrikanska däggdjuren är vår närmaste släkting schimpansen. Under två decenniers observationer har bilden av deras beteende utvidgats och fördjupats. Den unga Jane Goodalls charmigt bohemiska "blomsterbarn" har visat sig kapabla till bland annat barnamord, kannibalism och "folkmord". Handbokens uppgift att brunstiga honor i demokratisk promiskuitet parar sig med alla hannar i tur och ordning är en sanning med modifikation. Det existerar en alternativ strategi där en hanne enleverar en älskogslysten hona från flocken för att ensam njuta hennes gunst under den kritiska perioden. Denna strategi är enligt Wrangham mycket framgångsrik och upphovet till 50% av alla schimpansfoster. Resten är frukter av de berömda "gangbangs" där hannarnas konkurrens helt förlagts till spermieplanet. Schimpansen har till den andan utvecklat testiklar som i förhållande till kroppsvikten är tio gånger större än gorillans, som inte behöver delta i insemi-nationstävlingar.

CURRY-LINDAHLS BOK bör bli en självklar och oumbärlig del av svenska safaturisters utrustning. De som drömmer om att få se en glimt av däggdjurens guldälder bör dock inte dröja för länge. Framtidsutsikterna för Afrikas magnifika däggdjursfauna är mycket mörka. Kontinenten härjas av okontrollerad befolkningsexplosion, endemisk och av ú-hjälpen understödd miljöförstöring samt groteskt politiskt vanstyre. Jonathan Kingdon sammanfattar:

"Ekvationen är i praktiken enkel, de stora däggdjuren är fortfarande vårs konkurrenter och tillsammans med skogar och savanner måste de lämna plats för mer kaffe, te, socker och bröd till världens fruktsamaste. I en malthusiansk värld är de stora djuren monument över sin egen överflödighet."

INGEN SVENSK har här hemma eller internationellt kämpat hårdare för att förhindra denna zoologiska apokalyps än Kai Curry-Lindahl. Om det vid sekelskiftet ännu återstår några spillror av "the greatest show on Earth", det vill säga den afrikanska savannens otroliga däggdjurspanorama, är det till inte ringa del hans förtjänst.

Svante Folin

fotnoten

Självporträtt

MEDAN PATRICK WHITE höll på att skriva det självporträtt som Ingegärd Martinell nu översatt och Forum gett ut under titeln *Skaranker i spegeln* antydde han i ett brev till Artur Lundkvist att utgivningen skulle komma att kosta honom mången vänskap, kanske rentav en fängelsevistelse för förtal. Fullt så illa gick det inte men en mångårig vänskap blev dock priset: vänskapen med konstnären Sidney Nolan (som 1973 fått Whites förtroende att hämta Nobelpriset i litteratur i Stockholm).

I SIN recension av originalutgåvan "Flaws in the Glass" (15 okt. 1981) skrev Ingmar Björkstén under strecket bl. a.:

"Den som efter dessa fanfarer bespetsar sig på ett kannibalistiskt frosseri av oemotsvändligt genialisk slag blir besviken. Texten har inte dikterats av ett hämndbegär, men väl av lusten att ge sin version av vad White tycker är väsentligt om Patrick White."

OM INNEHÅLLET i övrigt hette det vidare:

"Patrick White är över huvud taget sparsam med upplysningar som avslöjar hur han ser på sitt verk. Trots att han vill att vi ungefär vilka frågor läsare och litteraturvetare ställer föredrar Patrick White att förbli förhållandevis fortegen om sig själv i relation till författarskapet. Han har alltid hävdat att de svar han eventuellt skiter inne med finns i hans verk. Under arbetet med självporträttet har han tydligen inte sett något avgörande skäl för att ändra den inställningen.

Desto öppnare är Patrick White däremot om sig själv som homosexuell. Här går han längre i öppenhjärtighet än veterligen någon litterär självporträttör före honom — en i sig modig upprikthet i ett så snävt kalkborgerligt samhälle som det australiensiska, men samtidigt ändå inte. Med varje individs självklara rätt till sitt privatliv har Patrick White aldrig ursäktat sig för sitt snart fyrtioåriga samliv med en annan man.

I 'Flaws in the Glass' framträder Patrick White med egna ögon berättad. Han håller sig till självspeglingens krav på upprikthet, vad som är 'sanning' förblir en öppen fråga. (— — —) Vad han snabbt går förbi, vad han utelämnar, säger sitt om var han sätter sina yttre, privata gränser."

Nytt litteraturpris i Finland

DEN 18 JANUARI 1985 kommer första gången ett nytt litteraturpris, Finlandia-priset, 100 000 mark, att utdelas "för den bästa inhemska boken" i 1984 års bokutgivning. Priset, som är skattefritt, skall utdelas varje år av Finlands litteraturstiftelse, som bildades 1983 av undervisningsministeriet och Finlands föreläsarförening. Finlandia-priset har väckt mycken kritik och diskussion i offentligheten.

Finlands litteraturstiftelse har tillsatt två prisnämnder, av vilka den första — valnämnden — väljer 3—8 förslagsböcker, den andra — beslutsnämnden — bland givna förslag utser prisboken. Nylignen (15.11.) offentliggjordes de åtta böcker som valdes av en jury med prof. *Hannes Sihvo* som ordförande.

De åtta böckerna är en finlandssvensk diktsamling, de övriga finskspråkiga verk. Här är författarna: *Bo Carpelan* och *Veronica Pimenoff* med var sitt grekisk och romersk diktning", en samling aforismer "Pimeys" av *Paavo Haavikko*, en essäsamling av *Erno Paasilinna* och romaner av *Veikko Huovinen, Matti Yrjänä Joensuu* (som representerar deckarlitteraturen), *Veronica Pimenoff* och *Teuvo Saavalainen.*

Pekka Tarkka, ny kulturchef i Helsingin Sanomat, kommenterar valnämndens förslag under rubriken "Listan och dess skuggor". Han tippar att Paavo Haavikko får priset. En av Haavikkos teser är att "specialisternas sakkunskap och vetenskap är dårskap", slutar Pekka Tarkka.

Ordförande i beslutsnämnden, med sju medlemmar är prof. Kai *Laitinen* och viceordförande prof. *Irmeli Niemi.*

Bästa naturboken

KJELL OLSSON har tilldelats Zoologisk Tidskrifts pris, 5 000 kr., för årets bästa svenska naturbok "Våra sista urskogar i Norden", Prisma. Motivermgen lyder:

"För utomordentlig fotokonst och författartalang i naturbevarande syfte. Ett bokverk som är banbrytande inom sin genre".

Nils-Erik Landell anmälde boken i SvD den 6/11. Fotnoten gratulerar hjärtligt.

under strecket

NOBELPRIS I FYSIK OCH REGALSKEPPET WASA

Carlo Rubbia heter en av årets nobelpristagare i fysik. Han belönas för sin upptäckt av de s. k. W och Z°-partiklarna. Denna upptäckt kan jämföras med Anders Franzéns arbete vid bärgningen av regalskeppet Wasa. Dagens streckare utvecklar parallellerna mellan dessa båda bragder.

Av INGMAR BERGSTRÖM

I JANUARI 1983 rapporterade CERN i Genève upptäckten av den s. k. W-partikeln och ett halvår senare kom meddelandet om Z°-partikeln.

Det av Svante Arrhenius på 1890-talet instiftade Fysiska Sällskapet i Stockholm önskade få en personlig redogörelse för dessa upptäckter av professor Carlo Rubbia, en av årets nobelpristagare i fysik, och jag anförtrodes uppgiften att övertyga Rubbia om att han borde besöka vår huvudstad. I detta sammanhang frågade jag den blivande nobelpristagaren vad han hade för fritidsintressen, och svaret blev — Inga alls! En slumpens ingivelse sade mig att ett sådant svar kräver en motaktion. Rubbia skulle indoktrineras med några portioner svensk historia. Basta!

På vägen från Arlanda hann vi med ett dussin runstenar i Täbytrakten och den därpå följande dagen hade vi privilegiet att ha Anders Franzén som personlig guide i Wasas inre. Under sakkunnig ledning kunde vi så krypa omkring i regalskeppet från för till akter, från styrbord till babord, från övre däck och ned till kölsvinet där barlaststeinarna förvarades. Franzén berättade med inlevelse om skeppets ombliga haveri 1628 och med entusiasm om sina arkivforskningar, nödvändiga för att lokalisera Wasa. Rubbia blev mycket imponerad — och det vill inte säga lite!

Vid stormasten stannade Rubbia till och blev plötsligt medveten om de många parallellerna mellan sin egen upptäckt och Franzéns lokalisering av Wasa i Stockholms hamn. Var för sig hade de båda forskarna djupt engagerat sig i att påvisa existensen av redan väl definierade föremål — låt vara att den inbördes skillnaden i vikt och volym var minst sagt avsevärd! Wasa väger nämligen ca 10^{11} (miljoner × miljoner × miljoner × tusen) gånger mer än de s. k. fältpartiklar som Carlo Rubbia och hans medarbetare på sitt sätt sökte och lyckades lokalisera.

DET BRUKAR sägas att Anders Franzén upptäckte Wasa. Det gjorde han nu inte. Alltsedan den dagen hon försvunn i djupet var det allmänt bekant att hon fanns någonstans i Stockholms ganska omfattande hamnbassäng. Den stora frågan var Wasas exakta position. Det var just på den frågan som Anders Franzén satte in sin forskning. Han kammade igenom alla tänkbara arkiv som kunde röja fakta om fartyget och han konstruerade också sitt berömda hugglod. Efter åtskilligt pusselläggande blev Franzén övertygad om var och hur han skulle söka, och som vi vet så fann han vad han sökte.

Carlo Rubbia och hans medarbetare sökte efter "fältpartiklarna" W och Z° som de var övertygade om måste existera. Dessa partiklar är nämligen nödvändiga för att man skall kunna förstå det radioaktiva sönderfallet och många andra processer såväl ute i universum som i våra laboratorier. Dessa händelser initieras av "den svaga kraften", en av våra fyra kända krafter. Den kallas swag därför att den bl. a. inte orkar ge upphov till mikrokosmiska planetsystem. De övriga krafterna är tyngdkraften, den elektromagnetiska kraften och den starka kraften.

En av de stora gåtorna inom fysiken har sedan århundraden varit: hur kan föremål påverka varandra med krafter genom en tom rymd? Denna fjärrverkan kunde tidigare inte ges någon tillfredsställande förklaring. I slutet av 1930-talet började man emellertid komma underfund med att det verkligen sker något i denna till synes tomma rymd. Föremål som påverkar varandra over avstånd "petar" i själva verket på varandra genom att de ofattbart snabbt utbyter s. k. fältpartiklar. Det är dessa som svagar för och överför all kraftpåverkan. Vad som här kallas fjärrverkan har i den klassiska fysiken tillskrivits en "egenskap" i rymden som man kallat fält (elektriskt fält, gravitationsfält etc). Vad Rubbia har påvisat är alltså den svaga kraftens fältpartiklar, med beteckningarna W och Z°. Varför dessa beteckningar? Ja, någonting måste både fältpartiklar och regalskepp heta. Och nu tillbaka till Wasa! Helt visst var hon avsedd att bli en utbytespartikel i kraftfältet mellan Sverige och Nordtyskland i 30-åriga krigets religiösa och ekonomiska ränkspel.

Rubbia var tvungen att tillägna sig åskilliga insikter om den svaga kraften innan han kom på hur de anade utbytespartiklarna skulle kunna lokaliseras i laboratoriet. Han kom underfund med att dessa borde kunna bildas genom att tvinga kvarkar och antikvarkar att kollidera. Problemet var bara hur det skulle gå till. Fria elektroner kan man lätt åstadkomma i laboratoriet, men det finns inga fria kvarkar. Neutronen och protonen har visat sig bestå av två s. k. d-kvarkar och en u-kvark, resp. två u-kvarkar och en d-kvark. Varför kallas dessa kvarkar så? Ja, neutronens och protonens minsta delar ska ju också ha namn!

ANTIPROTONER kan bildas när protoner — accelererade till nära ljushastigheten — kolliderar med materia, och av kyltekniska skäl tar man ofta metallerna volfram, koppar eller beryllium. Om man nu kunde göra strålar av antiprotoner och protoner som kolliderar, så kan dessa tjänstgöra som "pråsar" där kvarkarna är innesluta. Trots att det inte finns fria kvarkar i naturen så kunde man kanske få dem att krocka i sina snabbt flygande pråsar, varvid både W- och Z°-partiklar borde kunna bildas. Enligt förvänningarna skulle dessa fältpartiklar vara ca 100 gånger tyngre än protoner — riktiga mikrokosmiska bjässar således.

Robbia sände sitt förslag till detta kollisionsexperiment (som rätt väl svarar mot Franzéns planer på att konstruera ett bra hugglod) till en amerikansk vetenskapliga tidskrift, som emellertid refuserade idén! Han tog då kontakt med CERNs bådа generaldirektörer. Den ene, Leon van Hove, belgare och känd teoretiker, gav med stor glöd sitt starka stöd åt förslaget, medan den andre, engelsmannen Sir John Adams, skicklig specialist på acceleratorer, märklig nog ställde sig mera skeptisk till möjligheten att tekniskt förverkliga idén.

Men Robbia och hans medarbetare fick starkt stöd från influtelserika krafter inom CERN och undret inträffade att beslutet att bygga den helt nya acceleratortekniska utrustning som krävdes för dessa experiment kom överraskande snabbt. Med en hastighet som kom även amerikanska fysiker att blekna av avund färdigställdes den s. k. kolliderären, där protoner och antiprotoner bringas att kollidera i en acceleratorring med en omkrets av ca 7 km.

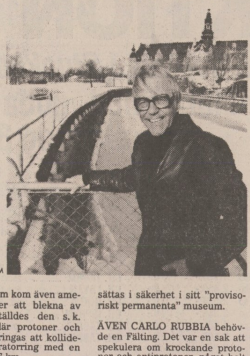

Anders Franzén — värd ett nobelpris?

Foto: OWE SJÖBLOM

När Anders Franzén fått upp sina första proppar av svart ek med sitt hugglod tog han mod till sig och sökte audiens hos kung Gustav VI Adolf och fick genast helhjärtat stöd — liksom Robbia av generaldirektören Van Hove. Det hedrar vår gamle kung att han lyssnade på en amatör. Både Franzén och Robbia hade sålunda mäktiga intresserade och influtelserika sponsorer.

Men Wasa låg på 30 meters djup och även om Franzén var en god amatördykare så krävdes här en tekniskt professionell insats. Och det är i detta läge som den berömde dykaren Per Edvin Fälting och hans skicklige medarbetare kommer in i bilden ganska snart efter Franzéns besök hos kungen. I hela Wasaprojektet var inemot hundratalet specialister engagerade innan hon nådde vattenytan och kunde sättas i säkerhet i sitt "provisoriskt permanenta" museum.

ÄVEN CARLO RUBBIA behövde en Fälting. Det var en sak att spekulera om krockande protoner och antiprotoner, något helt annat är att få dem att göra detta under kontrollerade förhållanden i laboratoriet, och i tillräckliga kvantiteter. Rubbia fann sin Fälting i holländaren Simon van der Meer, civilingenjör med examen från tekniska högskolan i Delft, och liksom Rubbia verksam vid CERN sedan årtionden. Van der Meer utvecklade listiga elektrotekniska metoder som gick ut på att framställa strålar av exceptionellt god kvalitet av i laboratoriet konstgjort producerade antiprotoner.

Rubbia och van der Meer kompletterade varann på ett lyckligt sätt rent kunskapsmässigt men som personer är de varandras motsats. Rubbia är bullrig och självsäker, van der Meer lågmäld för att inte säga blyg.

Fältpartiklarna W och Z° påvisades i ett bergrum kallat UA1 **på samma djup som Wasa, men** ytan utgjordes av en f. d. veteåker i Genèves utkanter. Rubbia och hans 135 medarbetare hade sitt eget hugglod, en synnerligen sinnrik och dyrbar detektor som bestade ca 200 miljoner kronor. I denna detektor studerades de produkter — elektroner, positroner och neutriner — som skapas när W och Z° "avlider" genom sönderfall. Neutrinerna är i stort sett masslösa partiklar som finns i kopiösa mängder i universum, och de skapas i stjärnorna inklusive vår sol.

VI HAR HÄR konstaterat åtskilliga likheter mellan påvisandet av W och Z° och regalskeppet Wasa, men nu kommer vi till en antiklimax. Den "rekonstruktion genom sönderfall" som Rubbia och hans medarbetare utförde skulle för Wasas del motsvaras av att skeppet skulle slås sönder i småbitar för att få en bild av hur hon var konstruerad! I själva verket gör man ju tvärtom. Undan för undan förses fartyget med felande föremål allteftersom konserveringen fortskrider.

Både själva regalskeppet och alla de tusentals fynden ombord har kastat ljus över vår stormaktstid. Det var en ogonblicksbild av vår kultur 1628 som sjonk och som nu har blivit museum. Wasavarvet har i dag den i sträkas högsta besöksfrekvensen bland alla våra museer — drygt en halv miljon människor per år. Men vad han upptäckaren Anders Franzén fått som erkänsla för allt detta? Nobelpriset är självklart inte tillämpligt. Men Franzén blev inte ens hedrad med att bli medlem i Wasavarvets styrelse! Är det så att amatörer inte får tassa in i de professionella akademikernas revir? Efter en mycket stark undersökning hemställan till regeringen, på initiativ av några nära vänner till Franzén — och genom ett personligt intresse från dåvarande utbildningsminister Jan-Erik Wikströms sida — tillerkändes han en forskartjänst vid Tekniska högskolan 1979 samt en skälig ersättning för "havda kostnader" som han betalat ur egen ficka under tiden han ägnade sig åt arkivforskning och arbeten på fältet. Denna gest är naturligtvis bättre än ingenting — men långt, långt ifrån tillräckligt för den person som ägnat så många år att på ett bestående sätt berika vår kultur med Wasa, denna helt unika företeelse. Och nu senast Kronan! Ett stort antal föremål från detta fartyg har bärgats och visats upp i mycket uppmärksammade utställningar på Kalmar Museum. På Franzéns initiativ har Högskolan i Kalmar också inrättat en marinarkeologisk institution.

Robbia och van der Meer kommer att få dela på drygt 1,5 miljoner kronor och deras anleten kommer att ses av miljoner TV-tittare världen över. Det är rätt sällan man ser Franzén i de många TV-programmen om Wasa!

Det finns som vi har sett likheter mellan påvisandet av W och Z° och lokaliseringen av Wasa, men varför behandlas dessa forskningsgrenar och forskare så olika? Alfred Nobel bestämde i sitt testamente en gång för alla de områden det forskningsinsatser skulle belönas, och detta kan vi inte göra något åt. Men för min del tror jag att Alfred Nobel skulle ha varit mer imponerad av Wasa och Anders Franzén än av åtskilliga nobelprisbelönta upptäckter! Detta hindrar inte att mina kolleger och jag själv är djupt fascinerade av de forskningsresultat som ligger bakom årets nobelpris i fysik. Vi har kommit närmare en enda urkraft i naturen — en dröm som Albert Einstein närde under sin sista aktiva tid och som nästan knäcktе honom.

Ingmar Bergström är professor vid Forskningsinstitutet för atomfysik.

SvD 84.12.09